

következtében különösen robbanékonyá vált politikai, társadalmi feszültségek megoldására”. (26.)

A könyv a 133 nap historikumának számos alapvető kérdését újszerű módon, tudományos alapossággal világítja meg, a tárgyilagosság jegyében, gondosan kerülve bárminemű apologetikát vagy éppen ellenséges elfogultságot.

Sipos Péter

## Misztikus-e a Szent Korona?\*

A magyar származású holland történész, Kees Teszelszky nem semleges témát választott doktori értekezése témájául, amikor a magyar Szent Korona jelentéseit, szimbolikáját és ezeknek a nemzeti identitáshoz való viszonyát vizsgálta. A Szent Korona és a hozzá társított tan ugyanis időről időre felerősödő, máig ható hagyomány Magyarország alkotmányos közgondolkodásában és a politikai közbeszéd legkülönbözőbb szinterein, hogy azután a körülötte dúló vitára a Magyar Köztársaság leendő alkotmányában a rá való hivatkozás tehessen látszólag pontot. Egy történésznek azonban – főként ha munkájának tétje, hogy beavattatik-e szakmájába – nem a múlttal való azonosulás a fő motivációja, s így alapelvei közé tartozik, hogy elvlassza egymástól a múltat és a jelent. A hagyományt tehát nem élő kulturális örökségként, hanem objektívalva, *leletként* kezeli.<sup>1</sup> *Az ismeretlen korona* – Teszelszky 2006-ban Groningenben megvédett disszertációjának átdolgozott, bővített magyar fordítása – ilyen értelemben felel csak meg a várakozásoknak. Vagyis történelmi szakmunka, amelynek még a magyar korona történetéhez kapcsolódó reflexióiban sincs köze sem a napjaink legitimációs hatalmi válságában a koronát újrahasznosító politikai szándékokhoz és retorikákhoz, sem ezek 19–20. századi eredetű romantikus gyökereihez. Aki tehát a Szent Korona körül zajló spiritualizáló megközelítések elemzésére vagy a korona mint *nemzeti fétis* mitikus erejét latolgató kérdésekre keresi a választ, az csalódnai fog. *Az ismeretlen korona* ugyanis ellenáll a történelmi munkák politikai felhasználására irányuló kísérleteknek. Természetesen semmit nem von le Teszelszky könyvének értékéből, hogy az általa „szakértővé” váló történész-író a jövőben milyen mértékben lesz képes magát és témáját kívül

\* Kees TESZELSZKY: *Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás*. Bencés Kiadó, Historia pro futuro, Pannonhalma, 2009. 384 p.

<sup>1</sup> GYÁNYI Gábor: A kollektív emlékezet két formája: hagyomány és történelmi tudás. In: Uő: *Az elveszített múlt*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010. 85–103.

tartani a politikán és a médián; hiszen az a politikai kontextus, amelyben élünk, a hitek és tévhitek eligazító támpontot nélkülöző kavalkádjában messzemenően rá van szorulva a tiszta beszédre, a történetírás értelemgondozó missziójára, s Teleszky könyve ezzel szolgál számunkra. Mindezek előrebocsátásával tarthatjuk árnyalatnyit bombasztikusnak és félrevezetőnek *Az ismeretlen korona* címet, hiszen azt ígéri, hogy a korona „valódi” történetével ismerteti meg olvasóját. Egyfajta tudományos leleplezést vagy felfedezést ígér tehát, pedig a szerző szándéka voltaképp arra korlátozódott, hogy egy, a magyar történetírás által nem kellően feldolgozott téma szakmai integrálására tegyen kísérletet, függetlenül e téma egyébként létező aktualitásától. Ezt a kitűzött célt pedig sikerrel teljesíti is. A könyv olvasása közben mindvégig szem előtt kell tartanunk a vállalkozás horribilis nehézségét, a kivitelezés nyugat-európai színvonalú minőségét és történetírásunknak azt a hiányosságát, amelyet érzékelve Teszelszky e téma mellett döntött. Így nem is kell engedményeket tennünk, a könyv nem „ahhoz képest jó”, hogy szerzője külföldi, hanem mindvégig örülhetünk annak, hogy Teszelszky szerencsésen ötvözi magyar kulturális kompetenciáját a nyugat-európai tudományos sztenderdekkel: mondhatni jótekonyan, hátrányok nélkül egyesíti a külső és a belső nézőpontokat.

Kees Teszelszky a cambridge-i kora újkori eszmetörténeti iskola módszereit alkalmazva elemzi a jórészt 17. századi magyar és magyar vonatkozású politikai írásokat, amelyeket a konstruktivista nacionalizmus elmélete segítségével illeszt tágabb kontextusba. Elemzéseivel azt igyekszik bizonyítani, hogy a modern magyar nemzettudatnak – a rigid modernista nacionalizmuselméletek állításával szemben – *vannak* kora újkori elemei, s hogy ezek *hangsúlyos* elemek. Ennél tovább azonban nem merészkedik: azt, amit Szűcs Jenő a modern magyar nemzettudattal kapcsolatban úgy jellemzett, mint a 19. századot a kora újkorral, illetve a középkorral összekötő „nagyívű ideológiai hidat”, Teszelszky nem vizsgálja.<sup>2</sup> Úgy is mondhatnánk, megelégszik a híd két pillérének vizsgálatával. Ám így is a magyar történelem jó kilencszáz évét kell átlátnia, megmozgatnia és állandóan rakosgatnia, hiszen hol az Árpád-házi királyok ország- és koronafelfogásait rekonstruálja – úgy, ahogy azt a 17. században érteni vélték –, hol pedig a 20. század első felében kialakult Szent Korona-tant elemzi. Teszelszky azonban nincs egyformán otthon az említett híd két oldalán. Szűkebb

<sup>2</sup> Szűcs Jenő erről így ír: „Az ősiség mitikus legitimáló ereje nagyívű ideológiai hídként kötötte össze a nép és az állam origóját a jelen valóságával vagy igényével.” (Szűcs Jenő: Történelmi „eredet”-kérdések és nemzetiségi tudat. *Valóság*, 1985/3. 31.)

kutatási területe érzékelhetően a 17. századi politikai írások világa, míg a 19–20. századról ritkábban tájékozódik primér forrásokból, és ismeretei sem olyan mélyek és tévedhetetlenek, mint a kora újkorral kapcsolatban.

A cambridge-i eszmetörténeti iskola megközelítése szerint nem csupán a kanonizált nagy művek segítségével tudjuk rekonstruálni egy kor politikai gondolkodását – mivel ezek a kánonok doktrínák formájában sokszor a történész-kutató előfeltevései közé is beépülnek –,<sup>3</sup> hanem az adott kor összes írásos forrásából következtethetünk a korszak eszmetörténeti arculatára, akár a politikai pamfleteket, újságcikkeket is beleértve. A 17. század elejének virágzó politikai irodalma eszerint szinte kincseshánya egy kutató számára. Tszelszky ugyan csak a 216. oldalon tesz említést arról – vagyis már javában benne vagyunk a politikai írások elemzésében –, hogy a cambridge-i nagyok (a már idézett Skinner, valamint Pocock) módszerét alkalmazza magyar forrásokra. „A történelem politikai teóriává vált” – idézi itt tehát Skinnert,<sup>4</sup> és rendkívül világosan fejt ki, hogyan adja át helyét „az Istentől származó hatalom eszméje a hatalom legitímációjának alapjaként felfogott államérendek (*raison d'état*) fogalmának” (216.), s ez milyen módon teszi szükségessé a Szent Koronára való hivatkozást. Ám miközben a Machiavelliével analóg módon jellemzi Révay Péter koronaőr pályafutását, s Révay 1613-ból származó koronatorténetén bemutatja a virtus, az államférfíúi bölcsesség (*prudencia*), a *fatum* és a *fortuna* kora újkori fogalmait, Skinner Machiavelli-könyvének fogalmi hálóját már nem idézi, csak használja.<sup>5</sup> A Révay művére húzott értelmezési sablon így egy kicsit iskolásra vagy kényszeredettre sikerül. Annál is inkább, mivel Machiavellihez képest Révay jámborabb gondolkodása mély keresztény elkötelezettséget tükröz, így nem csupán a hasonló jegyek, de a különbségek számbavétele is indokolt lett volna. Ezek a zökkenők relativizálják Tszelszky forráselemzéseinek értékét. Az viszont, ahogyan a kora újkori politikai írásokat a magyar eszmetörténeti kánonba integrálja, igazi pozitív hozadéka könyvének, főként mivel a függelékben közölt forrásainak némelyikét először veheti kezébe magyarul az olvasó. A könyv bőséges szövegelemzéseit olvasva Bocskai szerencsi kiáltványa vagy Berger Illés és Révay Péter írásai kapcsán elgondolkozhatunk azon, vajon a kora újkor vonatkozásában nem éppen kánonképzőek-e ezek az

<sup>3</sup> Quentin SKINNER: *Jelentés és megértés az eszmetörténetben*. In: HORKAY-HÖRCHER Ferenc (szerk.): *A kora-modern politikai eszmetörténet Cambridge-i látképe*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1997. 7–53.

<sup>4</sup> Quentin SKINNER: *The Foundations of Modern Political Thought*. 1. k. Cambridge University Press, Cambridge, 1978. 208.

<sup>5</sup> Pedig fordítása magyarul is elérhető, így kivételesen közismert. Quentin SKINNER: *Machiavelli*. Budapest, 1996.

írások? Ugyanis még későbbi korszakokkal kapcsolatban is felvetik az eszmetörténészek, hogy a magyar politikai gondolkodásnak tulajdonképpen nincsen kánona, és ezért teljesítményeiről sincs folyamatos gondolkodás.<sup>6</sup> Pedig például Révay koronátörténete nagymértékben meghatározta a magyar rendi és ezen keresztül a modern magyar nemzeti identitást is. Hiszen az övé volt az első olyan politikai teória, amely a koronát gyakran a királlyal szemben a rendek közösségeként, egyfajta nemesi demokráciaként értelmezte, s így a modern nemzetszuverenitási gondolat előzményének is tekinthető. Ő és nem Werbőczy a Szent Korona-tan protodelbeszélésének megalkotója, miként azt valószínűleg a legtöbben hiszik Magyarországon (287.), s ez olyan fontos belátás, amely egy ilyesfajta szöveget méltán helyezhetne a kanonizált, „nagy művek” virtuális polcára.

Teszelszky a közelmúltban elhunyt angliai magyar történész, Péter László nyomdokain haladva vizsgálja, vajon mi az oka annak, hogy koronafelfogás tekintetében Magyarország eltért az európai trendektől. Egyfelől ugyanis „a Magyar Királyságban a korona sokkal később kapott politikai jelentést, mint a keresztény világ többi országában. Másodsor: a hagyomány a középkor folyamán végig fennmaradt. Harmadszor: ... nemcsak a középkorban virágzott, hanem a Magyar Királyság megszűnése óta is elevenen él tovább.” (29.) Ezért érdekes ötlet az is, hogy a 17. századi politikai írások vizsgálatának eredményét Teszelszky a nemzeti identitás kialakulásáról szóló nacionalizmuselméleti iskolák különböző felfogásai között igyekszik elhelyezni. Ma már könyvtárnyi irodalma van a modern nemzettudat és nacionalizmus történeti kialakulását elemző megközelítéseknek, s a modern magyar nemzettudat kialakulása valóban kitűnő példa lehet arra, hogy mi módon kapcsolódott a romantikus nemzettudat a vélt múltbelihez, vagy fordítva: hogyan ért el a premodern nemzettudat a modernhez. Ennek oka – megengedhetetlen leegyszerűsítéssel – az, hogy a magyar nemzettudat a rendi nemzettudat demokratizálása révén vált modernné a 19. században. A modern nemzettudat a középkori magyar államiságban és a nemesi nemzet eszméjében gyökerező rendi nemzettudatot fel tudta használni, és a nemesi nemzetet a jogkiterjesztéssel kibővítve a modern kori magyar demokrácia formájává tette.<sup>7</sup> Teszelszky azonban, miután a nacionalizmuselméletek között elhelyezte magát és vizsgálatának tárgyát, a kötet végén már nem tér vissza rá, hogy akkor a Szent Korona-eszmére nézve mi következik abból, hogy egy ren-

<sup>6</sup> TAKÁTS József: *Modern magyar eszmetörténet*. Osiris, Budapest, 2007. 11.

<sup>7</sup> PETRÁS ÉVA: *Nacionalizmus és politikai romantika. Vázlat a magyar nacionalizmus romantikus elemeiről és a politikai romantikáról Magyarországon*. EÖKIK, Budapest, 2006. 31–35.

dies-feudális nemzetfelfogás modernizációjaként megszülető nemzeti identitás használja fel saját hatalmi legitimitációja számára. A naprakész nyugat-európai történetírói megközelítések közül így kiaknázatlanul hagyja a politikai írások narratívájának evidensen fikciós karakterét és az ebből származó képzeteket vizsgáló diskurzuselemzési lehetőségeket, amelyek pedig egy ilyen mértékben a fikció irányába elmozduló eszmetörténeti jelenség esetében sok mindent megvilágíthattak volna az olvasó számára.

Teszelszky a koronahagyományt mesterségesnek, Eric J. Hobsbawm kifejezésével élve „*invented tradition*”-nek tartja<sup>8</sup> – amelyet a 19. század talált fel újra, ám más kor más szükségletéről lévén szó más tartalommal töltött meg, mint a 17. század eleje (120.). Közelebről nem vizsgálja a dolgot. A „tradíció feltalálása” a modern nemzettudat alapvető jellegzetessége, amellyel Hobsbawm szerint „véltetően akkor találkozunk gyakrabban, amikor egy társadalom gyors átalakulása meggyengíti vagy lerombolja azokat a társadalmi mintákat, amelyekért a »régik« hagyományokat kitalálták”.<sup>9</sup> Így viszont kérdés marad, hogy vajon az azonos formát (Szent Korona) megtöltő fluktuáló tartalmak valódi eszmetörténeti kontinuitást fejtenek-e ki. Ha valóban létezik a koronahagyományban történeti folytonosság, akkor szükséges lett volna megvizsgálni, hogy a 19. század nemzetépítése a 17. századi hagyomány mely elemeit milyen céllal használta fel saját értelemkonstrukciójában, és mit hagyott elfeledni, veszendőbe menni.

Ha a modern magyar nemzeti identitás kialakulását tartjuk szem előtt és elfogadjuk a szerző konstruktivista felfogását, akkor telitalálatnak értékelhetjük, hogy a témával foglalkozó egyetlen nemzetközi léptékkel mérhető magyar történész munkáit is figyelembe veszi. Természetesen Szűcs Jenőről van szó, akinek a korai magyar nemzeti identitásra vonatkozó kutatásai tulajdonképpen a nyugat-európai történetírói trendektől függetlenül alakultak, ám ugyanabba az irányba mutattak és mutatnak.<sup>10</sup> Magyar vonatkozású doktori értekezés írásakor számba jöhető magyar forrást és szakirodalmat felvonultatni elengedhetetlen, s ebben Teszelszky lelkiismeretesen használja történeti és nyelvi ismereteit. Szűcs Jenő bevonása ezért is fontos. Ám Teszelszky Szűcs Jenő írásai közül szinte teljesen figyelmen kívül hagyja a magyar nemzeti identitással kapcsolatosakat – például csak egyetlen egyszer hivatkozik Szűcs *Nemzet és történelem* című munkájára, arra is egy német kiadásból. Ez pedig Szűcs életművét

<sup>8</sup> Eric J. HOBBSBAWM–Terence RANGER (szerk.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

<sup>9</sup> Eric J. HOBBSBAWM: *Introduction: Inventing Traditions*. In: Eric J. HOBBSBAWM–Terence RANGER (szerk.): i. m. 4. (Ford. P. É.)

<sup>10</sup> Erről lásd GYÁNI Gábor: Szűcs Jenő, a magányos történetíró. *Forrás*, 2008/6. 3–18.

ismerve eléggé szelektív válogatásnak nevezhető, és ez nem csupán azért problematikus, mert kihagyott valakit, akit nem lett volna szabad, hanem elsősorban azért, mert nem támaszkodik azokra a belátásokra, amelyeket Szűcs a magyar nemzettudattal kapcsolatban már megfogalmazott.

Teszelszky talán azért sem tér ki sehol a magyar nemzeti identitás népi-etnikai gyökereire, mert számára a nemzettudat evidensen eszmei konstrukció, amelyet adott kulturális-szellemi miliőben különbözőképpen fogalmazhatnak meg. Ezt a viszonyulást természetesen indokolja a politikai eszmetörténeti megközelítés. Ám mégis érdemes lett volna kitérni a modern magyar állam genezise mellett – akár Szűcs munkáinak felhasználásával is – a modern magyar nemzet etnogenezisére, mivel így válhatott volna nyilvánvalóvá, hogy a rendi-organikus nemzettudathoz képest a 19. században milyen irányban tudott nyitni a modern nemzet-felfogás, illetve melyek voltak ennek esetlegesen súlyos, Magyarország nemzetiségi viszonyaiból adódó korlátai. Hiszen a nép „beemelése” a nemzetbe, a jobbagység megszüntetése, valamint az, hogy a polgári jog-egyenlőség különböző aspektusait rögzítették az 1848-as áprilisi törvényekben, úgy alakíthatta a modern magyar nemzettudatot, hogy ennek etnikai arculatát erősítette fel, s az ezeréves kontinuitást önmagában szinte perszonalifikáltan kifejező korona mellett az etnikai folytonosság tételezése is beépült az ezeréves magyar állam történetének mesterelbeszélésébe, hogy azután a későbbiekben a Szent Korona-felfogásra is visszahasson. Ennek említésére a Szent Korona későbbi története és a köréje hivatkozott tan miatt lett volna szükség: a koronának az országhoz tartozó területre vonatkoztatott jelentése összekapcsolódott a magyarság etnogenezisével és a térség vélt kitöltésével, s az így nyert tartalom tette a koronát az államnemzeti hivatkozás alapjává. Sőt, Szűcs tovább is megy ennél, amikor azt írja: „A »Szent István-i állameszme« lényege nemcsak abban állt, hogy a »Szent Korona teste« területiális kereteinek örökérvényűségét sugallta, hanem egyidejűleg az ezzel összefüggő konzervatív-arisztokratikus uralmi forma örök érvényét igazolta »történeti« érvekkel egy olyan korban, amikor modern alkotmányjogi érvekkel egy ilyen uralmi formát már nem lehetett alátámasztani.”<sup>11</sup> Vagyis megérkeztünk az örök koronaproblematikához, s noha ez abszolút eszmetörténeti jelenségként is felfogható, Teszelszky még csak nem is érinti.

Szűcs kihagyása tehát nem csak azért problematikus, mert így Teszelszkynek tulajdonképpen előlről kellett végiggondolnia valamit, amit más

<sup>11</sup> Szűcs Jenő: *A nemzet historikuma és a történetiszemlélet nemzeti látószöge*. In: Uő: *Nemzet és történelem*. Budapest, 1984. 39.

már végiggondolt, hiszen ezt a mai nacionalizmuselméleti iskolák segítségével végül is valamilyen szinten meg lehet tenni. Eljárása így azonban teljesen szándékolatlanul is kortünet: a modernitás nagy eredményeit zárójelbe tévő, azokat fel nem használó mű a posztmodernben a vélekedések pluralizmusa helyett tulajdonképpen premodern ideológiáknak szolgáltatja ki a szerző diskurzusát akkor is, ha szerzője ezt nem akarja, vagy nem is tud róla. Ezek miatt is végeredményben azt gondolom, Teszelszky könyve voltaképp nem egy, hanem két mű, s mindkét témájában magas szakmai minőséget nyújt ugyan, a kettő mégis azonos színvonalon. Mert miközben a 17. századi politikai írások elemzésében és a korabeli politikai kontextus bemutatásában a szerző kitűnő vezetőnk, addig ugyanez a 19–20. századról nem mondható el.

Írásom végére apróságokat hagytam. Hiszen például Teszelszky abban talán csak nyelvbotlászerűen téved, amikor 1867-hez a rendi Magyarország létrejöttét társítja (41.). Az olvasóra bízom annak eldöntését, apróság-e, hogy a tehát *nem rendi*, hanem *polgári* Magyarország létrejötte kapcsán 1867-et említve még érintőlegesen sem utal az 1848-as forradalomra. És végül remélem, nem a rosszindulat, a tudatlanság vagy a nemzeti gőg mondatja velem, hogy Corvin Mátyás magyarul Hunyadi Mátyás.

*Az ismeretlen korona* a Bencés Kiadó gondozásában, szép kiállítású, jól megszerkesztett, egyébként korrekt magyar fordításban áll a magyar olvasók rendelkezésére. Minden problematikussága ellenére általa a magyar történettudomány óriási lépést tett afelé, hogy nyugat-európai színvonalon közelítsen meg egy rendkívül összetett eszmetörténeti jelenséget.

Petrás Éva

## Miért éppen Lengyelország?\*

Mitrovits Miklós könyve a 20. század végén is nehezen megválaszolható kérdéseket tesz fel, amelyek napjainkig foglalkoztatják a nemzetközi közvéleményt. A legutóbbi időkig szigorúan titkos szovjet, lengyel és más – köztük magyar – forrásanyag tette lehetővé, hogy – a szerző szavaival élve – „[h]úsz évvel a rendszerváltás és harminc évvel a Szolidaritás megalakulása után már »objektívebben« és tudományosan közelíthetünk a témához.” Mitrovits alapvető célja „a szovjet pártvezetés maga-

\* MITROVITS Miklós: *A remény hónapjai... A lengyel Szolidaritás és a szovjet politika 1980–1981*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 348 p.